

METODICA PREDĂRII LIMBIILOR

UNELE PROBLEME ALE LEXICULUI ȘI GRAMATICHII ÎN STUDIUL TEXTELOR RUSE DE SPECIALITATE

DE

G. FISCHMAN

În nota explicativă a programei de limba rusă din anul 1954—1955, pentru studenții institutelor de învățămînt superior din R.P.R., se arată marele rol educativ și cultural pe care îl are predarea limbii ruse în institutele de învățămînt superior; totodată se subliniază că scopul principal al predării limbii ruse în învățămîntul superior constă în însușirea de către studenți a deprinderilor muncii independente în studiul textelor cu caracter social-politic, științific și tehnic, în posibilitatea de a traduce aceste texte în limba maternă și în învățarea unei corecte exprimări în scris și oral.

Programa de studii elaborată pentru trei ani prevede trecerea la textele de specialitate începînd cu semestrul al IV-lea și recomandă lărgirea treptată a vocabularului social-politic, științific și tehnic adaptat la specificul facultăților corespunzătoare chiar din primul an de studii.

Alcătătorii programei n-au omis să sublinieze greutățile trecerii de la manualele în care predomină textele beletristice la literatura științifică. În programă se remarcă faptul că studenților le lipsește adeseori experiența de a aplica în practică cunoștințele teoretice de gramatică.

Cauza acestor greutăți nu trebuie căutată în insuficiența pregătire a studenților sau în lipsa lor de experiență în ce privește aplicarea cunoștințelor teoretice, ci în primul rînd în fînsuși caracterul specific al literaturii științifice și tehnice, cu care majoritatea studenților ia contact nemijlocit pentru prima oară abia pe băncile institutelor de învățămînt superior; în al doilea rînd în faptul că elevii nu stăpînesc bine regulile de formare a cuvintelor în limba rusă contemporană.

Cunoașterea specificului literaturii științifice poate să ne servească drept îndrumar în pregătirea studenților și a aspiranților pentru studiul textelor de

specialitate și de asemenea poate să contribuie la înlăturarea unor dificultăți ce se ivesc în procesul de studiere a acestor texte.

Specificul literaturii științifice constă în următoarele:

1. Prezența unui însemnat număr de termeni speciali care variază în raport cu ramura corespunzătoare a științei, tehnicii sau producției, alături de vocabularul științific de cultură generală.

De pildă, cuvinte ca: материя, дедукция, операция, аргумент (materie, deducție, operație, argument) aparțin vocabularului științific general, însă cuvintele: синус, косинус, флебит, нифрит, уток, ровница (sinus, cosinus, flebită, nefrită, bătătură, semitort) aparțin lexicului din domeniul matematicii, medicinii și industriei textile.

2. Literatura științifică și tehnică folosește pe scară largă substantivele care reprezentă noțiuni abstrakte.

De pildă: напряжение (tensiune)

разрыхление (destrămare)

мощность (capacitate, volum).

3. Literatura științifică și tehnică abundă în cuvinte formate cu ajutorul sufixelor internaționale introduse în limba rusă fie direct din limbile greacă și latină, fie prin intermediul altor limbii. Este îndeobște cunoscut rolul limbii latine și grecești în formarea terminologiei filozofice din secolul al XVIII-lea.

4. Ea conține un însemnat număr de cuvinte formate prin compunere (cuvinte compuse și cuvinte compuse prescurtate sau abreviate). De pildă: сероводород, влагонапоющеесть, электропроводность, гост (hidrogen sulfurat, higroscopicitate, conductibilitate electrică, standardul unional de stat).

5. Literatura științifică folosește într-un grad mult mai mare decât cea beletristică construcțiile cu participiul și gerunziul. Construcțiile cu participiul, în limba rusă, contribuie în mare măsură la concizunea exprimării, înlocuind propozițiile secundare atributive. Deși rar întrebuiantă în limba vorbită (afară de participiul pasiv trecut) sau de loc (cum este cazul participiului prezent pasiv), ele sunt aproape nelipsite în textele științifice și tehnice.

6. Întrebuiantăa frecventă a predicatului compus nominal, necesar în formularea definițiilor, și de care se leagă și funcțiunile cazului instrumental în limba rusă, constituie de asemenea o trăsătură caracteristică a limbii operelor științifice.

Pentru ca trecerea de la textele beletristice la cele de specialitate să se facă cu mai multă ușurință și pentru ca însușirea deprinderilor muncii independente să fie cît mai temeinică, este bine ca la predarea acestor texte să se țină seamă de specificul literaturii științifice, în special de componența ei lexicală strâns legată și de unele probleme de gramatică și anume de formarea cuvintelor în limba rusă contemporană.

În articolul de față vom lua în discuție numai unul din aspectele caracteristice literaturii științifice, și anume, prezența substantivelor abstrakte în aceste

texte. Formarea lor avînd la bază un sistem restrîns de tipuri de sufice productive permite folosirea unor procedee metodice pentru însușirea rapidă și conștientă a acestei vaste categorii de substantive din literatura științifică.

Formarea cuvintelor noi în limba rusă nu se face în mod arbitrar, ci « după acele modele și tipuri de derivare a cuvintelor care s-au stabilit deja în limbă sau care apar din nou în legătură cu dezvoltarea și perfecționarea sistemului de formare a cuvintelor »¹.

Din numeroasele mijloace de formare a cuvintelor în limba rusă contemporană cum sint cel morfologic, sintactic și semantic, cel mai mare număr de cuvinte noi se formează după tipul morfologic. Acesta include: 1) tipul sufixal (derivarea cu ajutorul sufixelor) caracteristic pentru formarea substantivelor și a adjecțivelor, de pildă: *упруг-ость* « elasticitate », *сер-н-ый* « sulfuric », *сер-нист-ый*, « sulfuros »; 2) tipul prefixal (cu ajutorul prefixelor), care predomină în sistemul verbului rusesc, de pildă *пere-работатъ* « a prelucra », *вы-работать* « a produce » și tipul mixt (cu ajutorul prefixelor și al sufixelor), de pildă : *сверх-план-ов-ый* « peste plan » și *под-шип-ник* « rulment ».

În sistemul limbii ruse contemporane, îndeosebi, derivarea substantivelor cu ajutorul sufixelor este foarte bogată și variată. Sistemul de sufice derivative pentru substantive cuprinde mai multe categorii, ca de pildă: derivatele care desemnează persoana care produce acțiunea, locul acțiunii, nume de instrumente, mecanisme, persoana pusă în legătură cu profesia, starea socială etc.

Categoria cea mai mare care ocupă un loc însemnat în vocabularul textelor științifice, publicistice și tehnice o formează substantivele care reprezintă noțiuni abstracte, abstractele acțiunii și abstractele calității.

Tipurile de derivare ale diferitelor categorii de substantive fiind foarte numeroase și variate, ne vom opri asupra celor care servesc la formarea cuvintelor ce reprezintă noțiuni abstracte, ele fiind cele mai caracteristice pentru literatura științifică și tehnică atât în privința productivității cât și a puterii lor de circulație. Trebuie să relevăm aici și tendința limbii ruse contemporane de a concentra mijloacele de formare a cuvintelor abstracte într-un sistem restrîns de tipuri de sufice productive. Pentru formarea substantivelor care reprezintă abstractele acțiunii se folosesc trei sufice fundamentale:

1. Sufixul *-ние* *-нье* (-ение, -ание), излучение (radiație) чесание (cardare).
2. Sufixul *к-а*, de pildă: *намо-т-к-а* (bobinare) очистк-а (curățire).
3. Sufixul *междунарональ* *-ация* (-ификация, -ция) de pildă: механизация « mecanizare », электрофикация « electrificare ».
4. Celealte sufice pentru formarea abstractelor acțiunii *-тие* (-тье), *-б* de pildă: сжатие « comprimare », ходъба « mers » sint foarte puțin productive.

Ca și abstractele acțiunii, abstractele calității și ale însușirii tind să se concentreze într-un sistem restrîns de 3-4 tipuri de sufice productive.

¹ Akad. V. V. Vinogradov, Voprosi sovremennoogo russkogo slovoobrazovaniia, în « Russkii iazik v škole », 1951, nr. 2, p. 2.

1. Sufixul -ость este cel mai productiv și frecvent dintre ele. Derivarea cu acest sufix se face de la temele adjecțivelor și ale participiilor, de pildă: влажность « umiditate », вместимость « capacitate, volum », видимость « vizibilitate ». Înțelesul substantivelor cu sufixul -ость este atât de legat de adjecțiv, încât caracterizarea semantică în dicționarele explicative este trecută sub formula: « Substantive abstracte cu sensul adjecțivelor corespunzătoare ». Importanța sufixului -ость a fost subliniată și în lucrarea « Reglementarea terminologiei tehnice » de acad. A. M. Terpigorev. Făcând analiza terminologiei tehnice folosite în diferitele domenii, A. M. Terpigorev dezbată necesitatea reglementării terminologiei tehnice pe baza anumitor principii științifice, arătând că: « la reglementarea terminologiei proprietăților mecanice și probei materialelor s-a dat pentru toate proprietățile fundamentale termenul cu sufixul -ость (-есть) de pildă: хрупкость « fragilitate », прочность « rezistență », текучесть « fluiditate »¹.

2. Sufixul -ство este de asemenea productiv în domeniul categoriilor abstracte, care desemnează situația socială, activitatea socială, curentele ideologice etc. Substantivele din acest tip arată corelația cu denumirea persoanelor, de pildă: председатель « președinte », председательство « președinție », автор « autor », авторство « dreptul de autor ».

3. Sufixul **international** -изм a devenit în limba rusă actuală foarte productiv și se îmbină nu numai cu temele lexicului **international**, dar și cu temele pur rusești, cum este, de pildă: ленинизм « leninism », большевизм « bolșevism ». Temele multora din aceste substantive abstracte coincid cu substantivele cu sufixul -ист care desemnează persoana, de pildă: социализм « socialism » социалист « socialist ».

Sufixele **и-а**, **изн-а**, **от-а** de pildă: тонина « finețe », белизна « albeață », частота « frecvență », nu mai sunt productive în limba rusă contemporană, deși numărul cuvintelor abstracte derivate cu ele este destul de mare în literatura științifică.

Transmiterea cunoștințelor din domeniul formării cuvintelor abstracte, prin diferite exerciții legate nemijlocit de studiul textelor științifice, ne oferă cel mai bun prilej pentru a-i orienta pe studenți în vocabularul literaturii științifice și pentru a le fixa unele reguli importante de gramatică.

După citirea și traducerea unui text din literatura științifică, studenții notează în caietele lor și pe tablă toate substantivele din textul parcurs care reprezintă abstractele acțiunii.

De pildă, din următoarea propoziție [din textul « Чесание »² (Cardare)] Целью чесания являются: 1) дальнейшее разрыхление волокнистой массы

¹ A. M. Terpigorev, Ob. uporeadocenii tehniceskoi terminologhii, în « Voprosi iazikoznanija », 1953, nr. 1, p. 75.

² Culegere de texte în limba rusă de V. Harea, G. Fischman, S. Fridental, I. Haciadurov, 1954, p. 18. Institutul de industrie ușoară.

вплоть до разделения её в отдельные волокна ; 2) дальнейшая очистка волокон от различных засоряющих примесей 3) распрямление волокон и частичная параллелизация их. În traducere românească: Scopul cardării este: 1) destrămarea ulterioară a masei fibroase pînă la divizarea ei în fibre individuale; 2) curățirea ulterioară a fibrelor de diferitele impurități; 3) îndreptarea fibrelor și paralelizarea lor parțială.

Substantivele чесание « *cardare* », разрыхление « *destrămare* », разделение « *divizare* », распрямление « *îndreptare* », очистка « *curățire* », параллелизация « *paralelizare* », reprezintă abstractele acțiunii. Analizînd părțile componente ale acestor substantive stabilim că ele s-au format cu ajutorul sufîxelor *ни-е* (ани, ени), *к-а* și *ация* care reprezintă trei sufîxe fundamentale ale abstractelor verbale. Dintre ele, substantivele derivate cu sufîxul *ние* (ени) au cea mai largă răspîndire în textele de specialitate. Înțelesul lor principal este numele acțiunii. Derivarea lor se face de la verbele imperfective, perfective și reflexive, în special de la verbele cu vocala tematică *и* (и) la infinitiv, de pildă: разделение — разделить, разрыхление — разрыхлить.

Substantivul очистка « *curățire* » de la verbul « очистить » « *a curățî* » este format cu sufîxul *-к-*.

Sufîxul *-к-* are același rol ca și sufîxul *-ние* (ение). Derivatele cu acest sufîx pierd uneori sensul abstract și denumesc instrumentele acțiunii sau mecanisme, de pildă: молотил-к-а « *batoză* », сеял-ка « *semănătoare* ».

Substantivul параллелизация format cu ajutorul sufîxului *-ация* este legat ca și sufîxul *-ификация* de lexicul internațional. Derivatele cu acest sufîx internațional se formează în cele mai multe cazuri de la tema verbelor de origine străină cu sufîxul *-ировать* de pildă: параллелизировать « *a paralleliza* », механизировать « *a mechaniza* ». Sufîxul *-ировать* devine în ultimul timp productiv adăugîndu-se și la tema verbelor rusești, de pildă: большевизировать « *a bolșeviza* », яровизировать « *a iaroviza* ».

Clasificăm abstractele acțiunii după gen și introducem toate substantivele derivate cu sufîxul *-ние*, (-ение) în coloana genului neutru, iar derivatele cu sufîxul *к-а*, *-ция* (*ификация*) în coloana genului feminin (declinarea I).

În vederea unei corecte pronunțări arătăm că derivatele cu sufîxul *-ние* (ение) formate de la verbele de conjugarea a II-a au accent fix, care cade în cele mai multe cazuri pe sufîx, de pildă: разделить — разделение, разрыхлить — разрыхление.

La fel procedăm pentru a fixa cunoștințele cu privire la substantivele care reprezintă abstractele calității sau însușirii. Dintre ele ne oprim în special asupra derivatelor cu sufîxul *-ость*, care este folosit pe scară largă și pentru formarea unor termeni speciali din domeniul mecanicii și al probei materialelor. În propoziția: Наиболее важными свойствами хлопкового волокна являются: тонина, прочность, упругость и влагопоглощаемость (în românește: cele mai importante însușiri ale fibrei de bumbac sunt: finețea, rezistența, elasti-

citatea și higroscopicitatea) substantivele прочность «rezistență», упругость «elasticitate», влагоноглощаемость «higroscopicitate» reprezintă abstractele înșușirii. Ele sunt deriveate cu ajutorul sufixului -ость care se adaugă la tema adjecțiivelor sau a participiilor, de pildă: проч-ный — проч-ность.

Subliniem că cu ajutorul sufixului -ость se formează în limba rusă contemporană și noul tip de substantive abstracte care desemnează starea calității ca rezultat al unei acțiuni comune, de pildă: сработанность «concordanță în munca colectivă».

Substantivul тонина este derivat cu ajutorul sufixului ина care, îdăugându-se la tema adjecțiului, formează ca și sufixele изн-а, от-а abstractele calității.

Clasificăm substantivele ce reprezintă abstractele calității după gen arătind că toate substantivele deriveate cu sufizul -ость sunt aproape fără excepție de gen feminin și aparțin declinării a III-a.

Cu acest prilej atragem atenția asupra ortografiei acestor substantive (terminate în consoană moale) și corectei lor accentuări. Accentul substantivelor deriveate cu sufizul -ость este fix și cade pe aceeași silabă ca și în cuvântul de la care derivă, de pildă: упругий — упругость хрупкий — хрупкость.

Analizând un text din literatura politică, putem arăta rolul și modul de întrebunțare a sufixelor: -ство, -изм ca și formarea substantivelor abstracte cu aceste sufixe.

Gruparea derivatelor substantivale după diferențele categorii (abstractele acțiunii, calității, nume de agent etc.), gruparea tipurilor de sufixe după gen și categoriile gramaticale ce se formează cu ajutorul lor, scrierea și accentuarea corectă, constituie un mijloc prețios pentru fixarea temeinică a cunoștințelor de gramatică cu privire la genul substantivelor, declinări, părți de vorbire, reguli de ortografie și ortoepie.

Procedeele metodice pentru înșuirea vocabularului textelor din literatura științifică și politică și pentru formarea deprinderilor muncii independente cu aceste texte pot fi felurite. Astfel la seminariile rezervate de programă pentru a-i învăța pe studenți să lucreze cu dicționarul, să noteze corect cuvintele scoase din text, pot fi cu succes utilizate și pentru diverse exerciții cum ar fi derivarea abstractelor acțiunii și calității de la tema verbelor și adjecțiivelor scoase din text.

Articolul de față este o încercare de a prezenta pe baza experienței didactice unele probleme ale lexicului și gramaticii care se ivesc în legătură cu studiul textelor ruse de specialitate în institutele de învățămînt superior.

